

Norsk sysselsetting på «Europa-toppen»

Norge har flere kvinner, eldre og unge i arbeid enn andre europeiske land. Ni av ti norske arbeidstakere er stort sett fornøyd med jobben sin, selv om en økende andel opplever dårlig forhold mellom ansatte og ledelse. Og over halvparten av de funksjonshemmede er fortsatt utenfor arbeidsstyrken, selv om mange vil jobbe.

Erik Herstad Horgen og
Elisabeth Rønning

Sentrale begreper

Arbeidsstyrken er summen av de sysselsatte og de arbeidsledige. **Sysselsatte** er personer med inntektsgivende arbeid. **Arbeidsledige** er personer uten inntekts-givende arbeid, men som forsøker å skaffe seg arbeid, og som kan begynne i arbeid straks.

Arbeidsledighetsprosenten regnes av arbeidsstyrken. Yrkesfrekvens/yrkesdeltakelse omfatter både sysselsatte og arbeidsledige og viser forholdet mellom arbeidsstyrken og befolkningen. Andelen sysselsatte viser forholdet mellom sysselsatte og befolkningen.

Andelen yrkesaktive i befolkningen er svært høy i Norge sammenlignet med andre europeiske land (figur 1), hele 10 prosentpoeng høyere enn gjennomsnittet i EU. En av de viktigste årsakene til dette er at kvinner deltar i arbeidslivet i mye høyere grad i Norge enn ellers i Europa. Foreldrepermisjon, gode omsorgsordninger, barnehager og så videre gjør det enklere å kombinere yrkesaktivitet og barn (Lappegård 2005). Yrkesfrekvensen for kvinner ligger så mye som 13 prosentpoeng høyere i Norge enn gjennomsnittet i EU. En annen viktig årsak er at unge og eldre er mer inkludert i arbeidsstyrken, særlig i aldersgruppene 15-24 år og 55-64 år er yrkesfrekvensen mye høyere i Norge enn i EU (figur 2).

Selv om flere norske kvinner jobber, sammenlignet med kvinner i andre europeiske land, er yrkesfrekvensen fortsatt noe større blant menn enn blant kvinner. I 2007 var differansen mellom andelen yrkesaktive menn og kvinner på 6,5 prosentpoeng (76 prosent blant menn og 69,5 prosent blant kvinner). Men kvinnene er i ferd med å ta igjen mennene; differansen var på 15 og 11 prosentpoeng i henholdsvis 1987 og 1997.

På andre områder har endringene vært mer moderate med hensyn til utjevning av kjønnsforskjeller i arbeidslivet. Det er for eksempel fortsatt mye mer vanlig at kvinner jobber deltid, enn at menn gjør det.

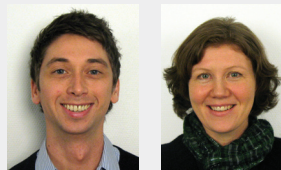
Færre jobber i jordbruksnæringen

Jordbruksnæringen har hatt en nedgang i antall sysselsatte fra 2003 til 2007, med 13 000 færre personer. Siden 2003 har antall sysselsatte i denne næringen sunket med nesten 16 prosent. Antallet ansatte i industrinæringen lå på omtrent samme nivå i 2007 som i 2003, med i overkant av 280 000 sysselsatte.

Blant de største hovednæringene var det finansiell og forretningsmessig tjenesteyting, undervisning og bygge- og anleggsvirksomheten som hadde den sterkeste veksten i antall sysselsatte fra 2003 til 2007, med en prosentvis vekst på mellom 13 og 19 prosent. Helse- og sosialnæringen hadde en prosentvis vekst på 8 prosent i dette tidsrommet, noe som var på nivå med alle næringer sett under ett. Dette er en av de største hovednæringene, så veksten tilsvarte 29 000 sysselsatte.

Flere eldre er i jobb

I 2007 utgjorde den norske arbeidsstyrken rundt 2 507 000 personer, ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU). Arbeidsstyrken gikk dermed opp med om lag 61 000 personer fra 2006. Det var vekst i alle aldersgruppene, men prosentvis var den størst blant personer i alderen 55-66 år. I denne gruppen økte arbeidsstyrken med 18 000 personer, mens befolkningen totalt i samme

Erik Herstad Horgen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for arbeidsmarkedsstatistikk.
(erik.horgen@ssb.no)

Elisabeth Rønning er seniorrådgiver i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk.
(elisabeth.ronning@ssb.no)

aldersgruppe økte med 8 000 personer. Det innebærer at andelen yrkesaktive her gikk opp fra 63,5 til 65,5 prosent.

Den totale andelen yrkesaktive økte fra 72 prosent i 2006 til 72,8 prosent i 2007. Alt i alt har altså veksten i arbeidsstyrken vært sterkere enn veksten i befolkningen. Selv om de eldste stod for en betydelig del av denne økningen, var det også relativt stor vekst blant de yngste i arbeidsstyrken. Andelen yrkesaktive har ligget mellom 72,5 og 73,5 prosent mellom 1997 og 2007. Går vi lenger tilbake i tid, ser vi at det har vært en økning i yrkesdeltakelsen; i 1987 og 1977 var andelen yrkesaktive henholdsvis 71,3 og 65,1 prosent.

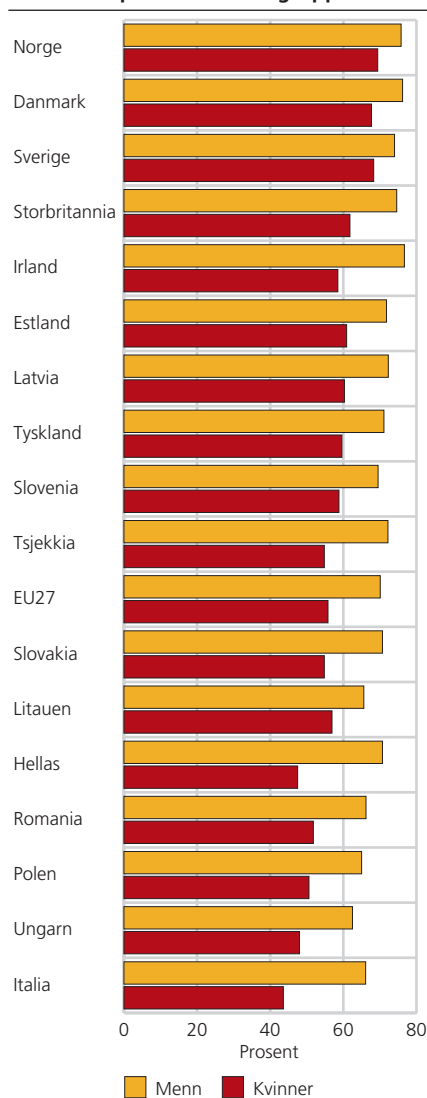
Yrkesdeltakelsen blant kvinner i alderen 55-66 år har økt markant de siste ti årene, mens yrkesdeltakelsen blant menn i samme alder har vært stabil. Yrkesfrekvensen for menn i denne aldersgruppen har ligget rundt 69-70 prosent siden 1997. For kvinner har den økt fra 54 prosent i 1997 til i underkant av 61 prosent i 2007. Går vi lengre tilbake i tid, ser vi at yrkesfrekvensen blant menn i aldersgruppen 55-66 år sank frem til midten av 1990-tallet, for deretter å øke noe igjen. Blant kvinner i samme aldersgruppe har tendensen vært en forholdsvis jevn stigning i løpet av de siste 25 årene.

Kvinner i helse- og sosial på deltidstoppen

I 2007 arbeidet rundt 73 prosent av de sysselsatte heltid, ifølge AKU. I alt 14 prosent arbeidet lang deltid (20 timer eller mer), og i underkant av 13 prosent arbeidet kort deltid (under 20 timer). Andelen deltidssysselsatte var mye høyere blant kvinner enn blant menn, henholdsvis 42 og 13 prosent. Disse andelenene har vært relativt stabile de siste 4-5 årene, men den mer langsiktige trenden har vært en svak nedgang for menn på heltid og en svak økning for kvinner på heltid.

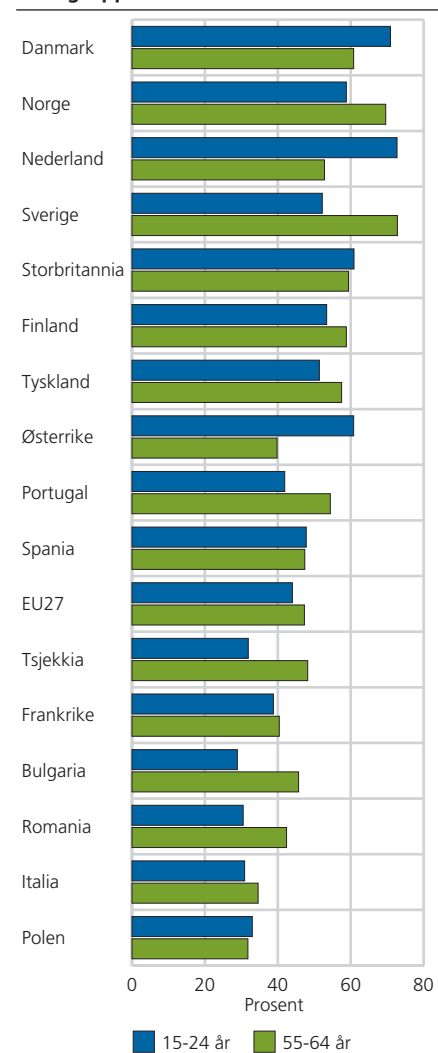
De eldste og de yngste jobber mest deltid. Mange unge har utdanning som

Figur 1. Personer i arbeidsstyrken (15-74 år), etter kjønn. Utvalgte land. 2007. Prosent av personer i hver gruppe

Kilde: Labour Force Survey, Eurostat.

Figur 2. Personer i arbeidsstyrken, etter aldersgruppe (15-24 år og 55-64 år). Utvalgte land. 2007. Prosent av personer i hver gruppe

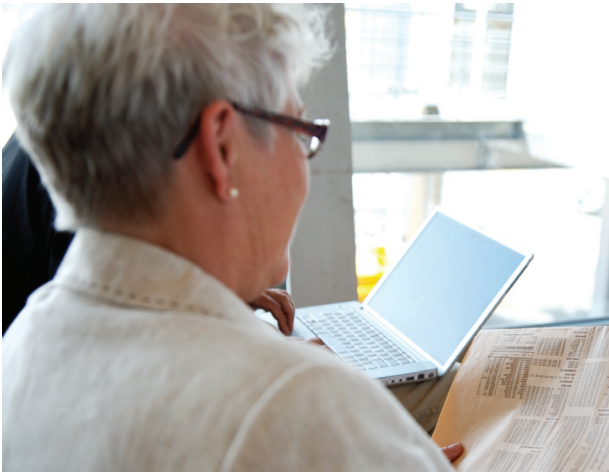

Kilde: Labour Force Survey, Eurostat.

Arbeidskraftundersøkelsen (AKU)

AKU dekker alle personer i alderen 15-74 år som er registrert bosatt i Norge. Fra 2006 ble aldersgrensen for å bli med i utvalget senket fra 16 til 15 år.

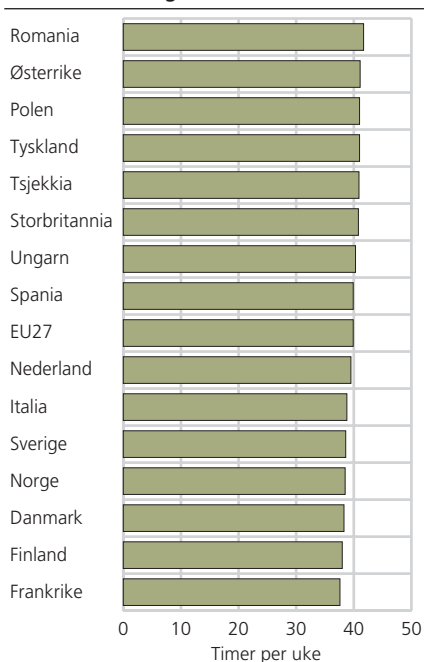
På grunnlag av Det sentrale folkeregisteret trekkes det tilfeldig ut et antall familieenheter bestående av til sammen 24 000 personer (per kvartal) i den aktuelle aldersgruppen. Hvert familiemedlem i denne alderen intervjues om sin tilknytning til arbeidsmarkedet i en nærmere spesifisert referanseuke. Intervjuobjektene deltar i alt åtte ganger i løpet av åtte påfølgende kvartaler, slik at utvalget fornyes med 1/8 hvert kvartal. Svarprosenten er om lag 86 prosent.

sin hovedaktivitet og jobber derfor ofte deltid ved siden av studiene. I følge AKU-tall jobbet 80 prosent blant dem som var i alderen 30-39 år, heltid. I aldersgruppene 30-39 år, 40-54 år og 55-59 år jobbet 93-94 prosent av mennene heltid, mens de tilsvarende andelene for kvinner var henholdsvis 65, 63 og 53 prosent.

I mannsdominerte næringer som bygge- og anleggsvirksomhet samt industri og bergverksdrift jobbet ni av ti heltid, mens litt over halvparten jobbet heltid i den kvinnedominererte næringen helse- og sosialtjenester. Blant kvinner som jobbet deltid, var ansatte i helse- og sosialnæringen den desidert største gruppen (190 000 av 490 000 totalt). Blant menn jobbet flest deltid i varehandel, hotell- og restaurantvirksomhet (47 000 av 164 000 totalt).

Figur 3. Faktisk arbeidstid for ansatte på heltid. Timer per uke i hovedarbeidsforholdet. Utvalgte land. 2007

Kilde: Labour Force Survey, Eurostat.

Nordiske heltidsansatte jobber litt kortere

Gjennomsnittlig faktisk arbeidstid lå i 2007 på 34,4 timer (AKU). Til sammenligning lå nivået på 36 timer i 1990. Vi jobber altså totalt sett noe mindre enn vi gjorde for 17 år siden, men det er i hovedsak mennene som har stått for denne reduksjonen. Mens kvinners ukentlige arbeidstid var 30,4 timer i 2007, som er et nivå de har ligget på siden 1990, har mennene fått kortere ukentlige arbeidstid, fra 40,6 timer til 37,7 timer i samme tidsrom.

Sammenlignet med mange andre europeiske land har Norge en noe lavere faktisk arbeidstid blant heltidsansatte. Mens heltidsansatte i Storbritannia, Tyskland, Østerrike og flere østeuropeiske land har over 40 timer i faktisk arbeidstid per uke, er det tilsvarende tallet for Norge 38,5 timer (figur 3). De andre nordiske landene ligger på omtrent samme nivå som Norge.

Stabil yrkesdeltakelse blant småbarnsmødre

Yrkesfrekvensen blant kvinner med barn under 7 år har vært ganske stabil de siste ti årene. I 2007 var 79 prosent av kvinnene med barn i alderen 0-2 år i arbeid, mens den tilsvarende andelen blant kvinner med barn i alderen 3-6 år var 84 prosent (AKU). De som er ute i foreldrepermisjon, regnes som yrkesaktive i AKU. Blant kvinner med barn i den aller yngste gruppen har yrkesdeltakelsen ligget mellom 70 og 80 prosent siden 1991. Blant kvinner med litt eldre barn har yrkesfrekvensen ligget på rundt 80 prosent eller høyere siden 1995.

Sett over lengre tid har stigningen i yrkesfrekvensen blant kvinner som har små barn, vært betydelig. I 1980 var bare rundt halvparten av kvinnene med barn under 7 år i arbeidsstyrken.

Færre midlertidig ansatte i helse- og sosial

I 2007 var 9,5 prosent av arbeidsstyrken midlertidig ansatte, ifølge AKU. Siden 1999 har andelene midlertidig ansatte variert og ligget på rundt 7-8 prosent blant menn og rundt 11-13 prosent blant kvinner. Det er flest midlertidig ansatte blant de yngste. I aldersgruppen 16-24 år var det omtrent like store andeler midlertidig ansatte blant menn og kvinner, men i aldersgruppen 25-29 år var forskjellene mellom kjønnene ganske store. Hele 20 prosent av kvinnene i denne aldersgruppen var midlertidig ansatte, mens den tilsvarende andelen for menn var 11 prosent.

Næringene med de største andelene midlertidig ansatte var undervisning, hotell- og restaurantvirksomhet og helse- og sosialtjenester (14-15 prosent i hver næring). I sistnevnte næring ble det 9 000 færre midlertidige ansatte fra 2006 til 2007, noe som tilsvarte en nedgang på 2,2 prosentpoeng. I de andre næringene med store andeler midlertidig ansatte var endringene beskjedne.

Små endringer i sykefraværet

Den sentrale sykefraværstatistikken viste at sykefraværet var i underkant av 7 prosent i 2007 – 5,5 prosent for menn og 8,7 prosent for kvinner (figur 4). Dette var omtrent på samme nivå som i 2001, da den første IA-avtalen (Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv) ble innført.

Sykefraværet har ligget stabilt rundt 3 prosentpoeng høyere blant kvinner enn blant menn siden 2001. Det er høyere blant kvinner enn blant menn i alle aldersgrupper, men spesielt i de aldersgruppene der mange kvinner får barn. Sykdom i forbindelse med svangerskap er hovedforklaringen på kjønnsforskjellen, da tidligere studier tyder på at fødselsrelatert sykefravær forklarer opptil halvparten av forskjellen i sykefravær mellom kvinner og menn (Hauge og Opdalshei 2000).

Næringen helse- og sosialtjenester hadde et sykefravær på nesten 10 prosent i 2007. Til sammenligning lå nivået på 5 prosent innenfor finanstjenester. Det er relativt store forskjeller i sykefravær blant kvinner og menn innad i hver enkelt næring. Dette gjelder både i næringer med relativt høyt sykefravær, som i helse- og sosialnæringen, og i næringer med lavt sykefravær, som finanstjenester.

Når vi utelukkende ser på kvinner, er det helse- og sosialnæringen som har det desidert høyeste sykefraværet. Næringene med høyest sykefravær blant menn er transportnæringen, bygge- og anleggsvirksomhet og helse- og sosialtjenester.

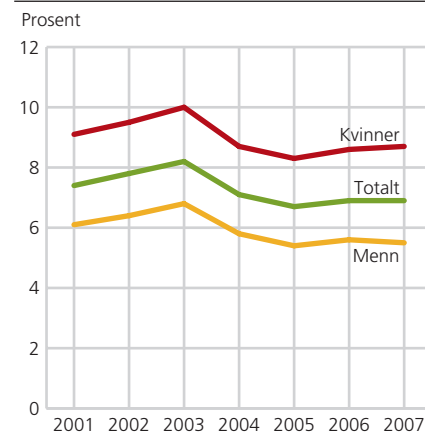
Fortsatt lav arbeidsledighet

Antallet arbeidsledige sank med 21 000 personer fra 2006 til 2007. Den største reduksjonen i antall arbeidsledige stod de i alderen 25-54 år for. I denne aldersgruppen ble det 17 000 færre arbeidsledige i 2007, sammenlignet med 2006. Reduksjonen i antall arbeidsledige fordelte seg nokså likt blant kvinner og menn.

Arbeidsledigheten i 2007 sett under ett lå på 2,5 prosent, og var det laveste nivået siden 1987 (figur 5). I og med at det siste tilgjengelige årstallet for arbeidsledighet er for 2007, blir hele høykonjunkturen fanget opp. Mange signaler internasjonalt peker på at denne konjunkturen ikke vil vedvare, selv om Norge sannsynligvis ikke vil rammes så hardt som andre land. Tall fra AKU (1. august 2008) viser at det var en oppgang i tallet på ledige med kort varighet på arbeidssøkingen fra 2. kvartal 2007 til 2. kvartal 2008, og dette kan være en indikasjon på at flere nå melder seg arbeidsledige. Statistisk sentralbyrå (13. oktober 2008) forventer at arbeidsledigheten skal vokse til 3,8 prosent innen 2010.

Arbeidsledigheten er på omtrent samme nivå for menn og kvinner. Tradisjonelt har den, ifølge AKU, ligget noe høyere blant kvinner enn blant menn (figur 5), bortsett fra i perioder med lavkonjunktur da menn gjerne rammes mest på grunn av utsatte jobber i industri og bygge- og anleggsvirksomhet.

Figur 4. Totalt sykefravær for arbeidstakere (legemeldt og egenmeldt). 2001-2007. Prosent

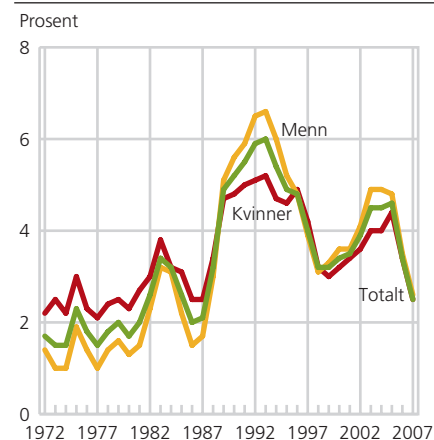

Kilde: Den sentrale sykefraværstatistikken, Statistisk sentralbyrå.

Litt om statistikken

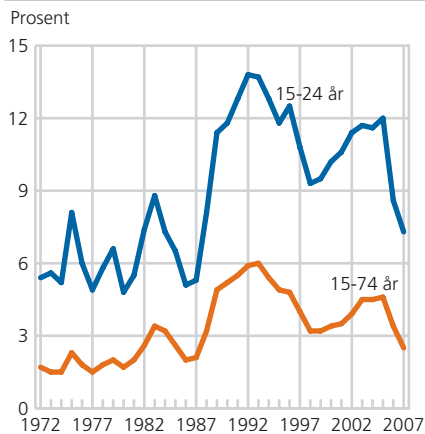
Sykefraværprosenten viser forholdet mellom **sykefravær** og **avtalte dagsverk**. Tallene er hentet fra den sentrale sykefraværstatistikken (<http://www.ssb.no/emner/06/02/sykefratot/>). Den viser **egenmeldt** og **legemeldt sykefravær** for arbeidstakere. Statistikken bygger på et register over alle sykmeldinger utfylt av leger (Sykmeldingsregisteret) og en utvalgsundersøkelse til 10 000 utvalgte bedrifter om egenmeldt fravær. Den omfatter ikke selvstendig næringsdrivende eller vernepliktige.

Figur 5. Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken, etter kjønn. 1972-2007

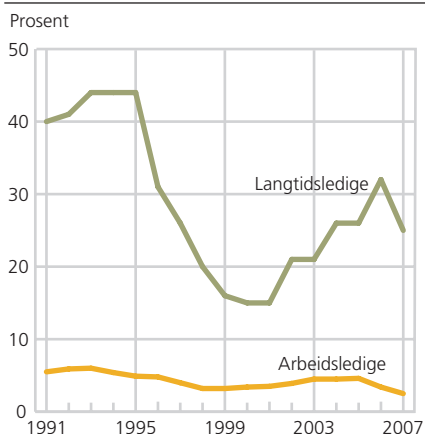
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå.

Figur 6. **Arbeidsledige i prosent av arbeidsstyrken, etter alder. 1972-2007**

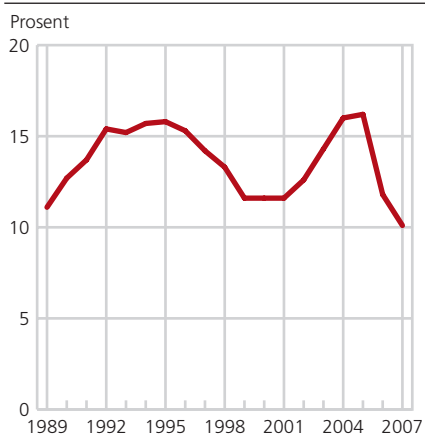
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 7. **Langtidsledige (i prosent av arbeidsledige) og arbeidsledige (i prosent av arbeidsstyrken). 1991-2007**

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Figur 8. **Undersysselsatte i prosent av de deltidssysselsatte. 1990-2007**

Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene, Statistisk sentralbyrå.

Kvinner arbeider i større grad i virksomheter som er mindre konjunkturutsatt. Da ledigheten var på topp i 1993, var 6,6 prosent av mennene i arbeidsstyrken arbeidsledige, mens den tilsvarende andelen for kvinner var 5,2 prosent. I de to siste periodene med synkende og/eller lav arbeidsledighet (1996-2001 og etter 2005) har forskjellene mellom kjønnene vært ganske små.

Arbeidsledigheten er høyere blant ungdom enn i befolkningen for øvrig (figur 6). De aller fleste i denne alderen har utdanning som hovedaktivitet, og dette gjelder også for mange av de som defineres som arbeidsledige. Av de 63 000 arbeidsledige i 2007 var hele 26 000 i alderen 15-24 år, noe som tilsvarte 7,4 prosent av arbeidsstyrken i denne alderen.

Færre langtidsledige

Langtidsledige er personer med en sammenhengende ledighetsperiode på over et halvt år frem til intervju tidspunktet. Antallet langtidsledige sank fra 27 000 i 2005 til 25 000 året etter (AKU). Andelen langtidsledige steg derimot fra 26 til 32 prosent, fordi det ble mange færre arbeidsledige i dette tidsrommet.

Antallet langtidsledige fortsatte å synke inn i 2007, nærmere bestemt ned til 15 000 personer. Dette er det laveste antallet langtidsledige siden 2001. Andelen langtidsledige sank også, til rundt en fjerdedel av de arbeidsledige (figur 7). Dette er en betydelig mindre andel enn vi hadde på begynnelsen av 1990-tallet, men noe høyere enn nivået fra 1998-2003.

Færre undersysselsatte

Andelen undersysselsatte i 2007 var, med 10 prosent, det laveste nivået som er registrert siden vi begynte å måle dette i AKU på slutten av 1980-tallet. Undersysselsatte er sysselsatte med deltid som avtalt arbeidstid og som har forsøkt å få mer arbeid. Vi ser av figur 8 at det har vært en kraftig nedgang i andelen undersysselsatte etter toppnivået i 2005. Det var 66 000 undersysselsatte i 2007, og det store flertallet av dem, hele 51 000, var kvinner. Dette må ses i lys av at det er en mye høyere andel kvinner enn menn som jobber deltid.

Vekst i sysselsettingen blant innvandrere

Innvandrerne som har bosatt seg i Norge, stod for en tredjedel av veksten i sysselsettingen fra 4. kvartal 2006 til 4. kvartal 2007 (ifølge den registerbaserte sysselsettingsstatistikken). Andelen av innvandrere blant sysselsatte totalt gikk opp fra 7,6 til 8,6 prosent.

Det var nye arbeidsinnvandrere som stod for en stor del av denne veksten, og den største økningen gjaldt innvandrere fra nye EU-land. Antall sysselsatte

Litt om statistikken

Som **innvandrere** regnes personer som er født i utlandet av utenlandsfødte foreldre (tidligere kalt førstegenerasjonsinnvandrere).

Norskfødte med innvandrerforeldre er personer som er født i Norge og har to utenlandsfødte foreldre.

Tallene er hentet fra registerbasert sysselsettingsstatistikk for innvandrere (<http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/> og <http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/>). Statistikken gjelder bare dem som er **registrert bosatte**, det vil si at de ifølge Folke-registeret forventes å oppholde seg i landet **i minst seks måneder**.

innvandrere fra denne regionen økte med 12 635 fra året før, noe som tilsvarer en økning på 70 prosent. De aller fleste av disse innvandrerne var menn (80 prosent). Andelen innvandrere økte i næringene bygge- og anleggsvirksomhet samt utleie av arbeidskraft. Dette er næringer som er spesielt konjunkturutsatte. Som tidligere nevnt forventes ikke høykonjunkturen fra 2007 å vedvare.

Det var også sysselsettingsvekst blant de mer etablerte innvandrergruppene. Andelen sysselsatte blant innvandrere fra Asia og Afrika økte med henholdsvis 3 og 4 prosentpoeng. Til sammenligning var den tilsvarende veksten for hele befolkningen på 1,6 prosentpoeng.

Det var imidlertid fortsatt store forskjeller i andelen sysselsatte blant forskjellige grupper innvandrere. Blant innvandrere fra nye EU-land var andelen sysselsatte 72 prosent, hvilket var høyere enn for befolkningen totalt. Dette henger sammen med at arbeid er en viktig årsak til innvandring fra dette området. For innvandrere fra Afrika var den tilsvarende andelen 49 prosent, for Asia 56 prosent, for europeiske land utenom EU/EØS 62 prosent og for Latin-Amerika 65 prosent.

En av årsakene til at noen av disse gruppene har ganske lav sysselsetting, er de relativt store andelen flyktninger med kort botid i Norge. Dette gjelder spesielt innvandrere fra Afrika. Gjennomsnittet trekkes dessuten ned av strukturelle trekk som at andelen sysselsatte kvinner blant innvandrere fra en del asiatiske og afrikanske land er svært lav.

Blant norskfødte med innvandrerforeldre er hele 44 prosent (av de mellom 15 og 74 år) under 20 år. Flertallet av disse var under videregående utdanning og utenfor arbeidsmarkedet. For de i alderen 20-24 år var andelen sysselsatte bare litt lavere enn nivået i samme aldersgruppe blant befolkningen totalt. Norskfødte med innvandrerforeldre utgjør imidlertid en svært liten andel av de sysselsatte totalt.

Lavere arbeidsledighet blant innvandrere

Den registerbaserte ledigheten blant innvandrere viser at arbeidsledigheten har blitt mer enn halvert i løpet av tre år, fra nesten 10 prosent i 2. kvartal 2005 til 4 prosent i 2. kvartal 2008. I samme tidsrom sank den registrerte ledigheten i hele befolkningen fra 3,3 til 1,5 prosent. Det var om lag 9 400 innvandrere registrert ledige i 2. kvartal 2008.

Innvandrergruppene fra Norden og Vest-Europa, nye EU-land og Nord-Amerika og Oseania har den laveste registrerte arbeidsledigheten, med rundt 2 prosent. Blant de fra Latin-Amerika ligger arbeidsledigheten på rundt 4 prosent, mens nivået blant innvandrere fra europeiske land utenom EU/EØS ligger på om lag 5 prosent, og blant de fra Asia i underkant av 6 prosent.

Det er høyest registrert arbeidsledighet blant innvandrere fra Afrika, nesten 10 prosent. Den afrikanske gruppen har den høyeste andelen flyktninger med kortere botid i Norge, noe som er med på å forklare det høye ledighetstallet for denne gruppen. Den asiatiske gruppen er større og mer sammensatt når det gjelder botid, mens veletablerte chilenske flyktninger utgjør flertallet i den latinamerikanske gruppen.

Korttidsopphold

Med korttidsopphold menes **opphold under seks måneder**, slik at personer ikke blir registrert som bosatt i Det sentrale folkeregisteret.

Tallene er hentet fra statistikken over sysselsatte på korttidsopphold (<http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/>). Statistikken omfatter **individuelle arbeidstakere i norske bedrifter, utstasjonerte arbeidstakere fra utenlandske bedrifter med oppdrag i Norge og utleide arbeidstakere fra et bemanningsbyrå, når de oppholder seg i Norge**. Andre grupper som ikke er bosatte men som arbeider i Norge, er personer som er bosatte i våre naboland, og som pendler over grensen for å arbeide, samt utenlandske bosatte med arbeid på kontinentalsokkelen eller på norske skip i utenriksfart.

En spesiell gruppe er asylsøkere i arbeid, men som ikke har fått oppholdstillatelse. Statistikken omfatter foreløpig ikke selvstendig næringsdrivende og sjøfolk som er bosatt utenfor EØS-land.

Om lag 280 norskfødte med innvandrereforeldre var registrert arbeidsledige i begynnelsen av 2008. I aldersgruppen 16-29 år, der vi finner de fleste registrerte arbeidsledige norskfødte med innvandrereforeldre, var den registrerte ledigheten på litt over 2 prosent.

Flere sysselsatte på korttidsopphold

I 4. kvartal 2007 var det om lag 64 300 lønnstakere på korttidsopphold her i landet. Det var nesten 9 000 flere enn året før, noe som tilsvarte en økning på 16 prosent. Med tanke på at mange på korttidsopphold jobber i konjunkturutsatte næringer som bygge- og anleggsvirksomheten, og at vi nå står overfor en konjunkturedgang, er det lite sannsynlig at denne veksten kommer til å vedvare. Hele 24 prosent av lønnstakerne på korttidsopphold var ansatt i bygge- og anleggsvirksomheten. 19 prosent var ansatt i næringen utleie av arbeidskraft og 15 prosent i industrien. Innenfor bygg- og anlegg var over halvparten fra enten nye EU-land (31 prosent) eller Norden (25 prosent).

I 4. kvartal 2004, da EU ble utvidet med 10 nye medlemsland, var antallet lønnstakere fra nye EU-land rundt 4 500 personer. Dette antallet har økt til om lag 23 400 lønnstakere i 4. kvartal 2007. Det er polakker (om lag 15 100) og litauere (om lag 4 800) som utgjør de største gruppene fra nye EU-land. Det er imidlertid fortsatt slik at det er flest sysselsatte på korttidsopphold fra nordiske land (om lag 24 200).

Mange funksjonshemmede ønsker arbeid

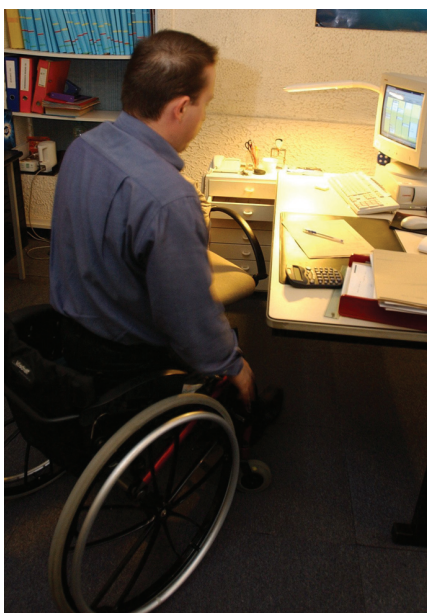
Ifølge tilleggsundersøkelsen til AKU fra 2. kvartal 2008, oppga omtrent en sjettedel av befolkningen i alderen 15-66 år å ha en funksjonshemming, som tilsvarte 555 000 personer. Begrepet funksjonshemming blir definert som «fysiske eller psykiske helseproblemer av mer varig karakter som kan medføre begrensninger i det daglige liv». I denne tilleggsundersøkelsen gis det en del konkrete eksempler på hva det siktes til, men til syvende og sist avhenger respondentenes status som funksjonshemmet eller ikke av hva hver enkelt respondent selv oppfatter som en funksjonshemming (Olsen og Van 2007). Vi omtaler for enkelthets skyld denne gruppen som funksjonshemmede.

Litt under halvparten av de funksjonshemmede i alderen 16-66 år var med i arbeidsstyrken i 2008; 45 prosent var sysselsatte, og 2 prosent ble definert som arbeidsledige. Dette representerte ikke noen forskjell fra 2006 eller 2007.

Blant dem med funksjonshemming som ikke var sysselsatte, oppga nesten en tredjedel at de ønsket arbeid, noe som tilsvarte 92 000 personer. Av disse ble 16 000 definert som arbeidsledige på bakgrunn av kriteriene om aktiv søking og tilgjengelighet for arbeidsmarkedet. Året før var det 63 000 (en femtedel) av de funksjonshemmede som oppga at de ønsket arbeid.

Når vi sammenligner andelen sysselsatte blant funksjonshemmede og resten av befolkningen, finner vi at forskjellene i sysselsetting er klart minst blant de yngste. I alderen 15-24 år er differansen 11 prosentpoeng. I denne alderen er mange under utdanning, både blant funksjonshemmede og blant befolkningen totalt.

Litt over halvparten av de funksjonshemmede hadde fått tilpasset arbeids-situasjonen som følge av funksjonshemmingen. Dette omfatter i hovedsak endringer i arbeidsoppgaver, endringer i arbeidstid, fysisk tilrettelegging av arbeidsplassen eller kombinasjoner av disse tiltakene. Av de som ikke hadde

fått arbeidssituasjonen sin tilpasset, fremholdt en fjerdedel at det var behov for slike tilpasninger. Resultatene med hensyn til tilpasset arbeidssituasjon var på samme nivå både i 2006 og 2007.

Ni av ti fornøyd med jobben

Dette er noe av det vi finner i arbeidsmiljødataene fra Levekårsundersøkelsen 2006 (LKU), som er de ferskeste dataene på arbeidsmiljø. Like mange er fornøyd med forholdene på jobben i 2006 som i 2000. Kvinner og menn er like fornøyd, og det er små variasjoner mellom ulike yrker. Ni av ti oppgir også at mange av oppgavene de har, gir arbeidsglede, og enda litt flere at mange av oppgavene gir en følelse av mestring.

Disse funnene er nok gode eksempler på hvor viktig inntektsgivende arbeid er. Og til tross for at det er store variasjoner i både fysiske og psykiske arbeidsbelastninger, er de fleste fornøyd med jobbene sine.

Statistisk sentralbyrå (SSB) har kartlagt den norske befolknings arbeidsmiljø jevnlig siden 1989. De generelle utviklingstrekkene tyder på at de fleste arbeidsmiljøforhold har endret seg nokså lite de siste 15 årene.

Færre jobber uten arbeidskontrakt

Arbeidstid og organisering av arbeid kan være av grunnleggende betydning for hvordan arbeidstakere opplever andre arbeidsbetingelser og arbeidsmiljøet sitt (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008). Som nevnt tidligere i kapitlet jobber vi totalt sett noe mindre enn vi gjorde for 17 år siden, men det er i hovedsak menn som er årsaken til denne reduksjonen.

Andelene ansatte med skift eller turnusarbeid har økt noe fra 2001 til 2007, mens andelen midlertidig ansatte har vært nokså stabil siden slutten av 1990-tallet, ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU) (figur 9). Tall fra levekårsundersøkelsen viser at det er i undervisningsyrker at det er flest midlertidig ansatte, hele 25 prosent blant ansatte med minimum fire års utdanning. Blant ledere er derimot bare 2 prosent midlertidig ansatt.

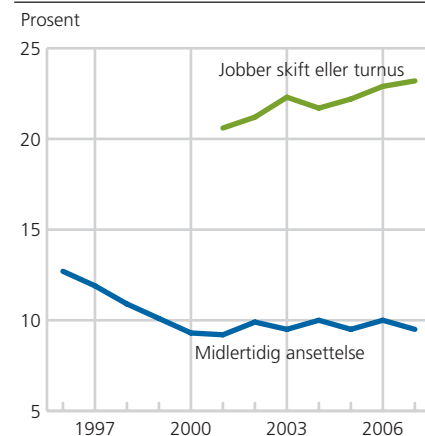
Samtidig viser tall fra levekårsundersøkelsen at det har det vært en vesentlig nedgang i andelen yrkesaktive som jobber uten skriftlig ansettelseskontrakt, fra midten av 1990-tallet og frem til i dag (figur 10). Til tross for nedgang i andel yrkesaktive uten skriftlig kontrakt er det fortsatt visse yrkesgrupper som skiller seg ut. Blant ledere av små bedrifter, selgere og transportarbeidere svarer henholdsvis 17, 11 og 15 prosent at de er uten skriftlig ansettelseskontrakt i 2006. Etter en sterk økning fra 2000 til 2003 i andel sysselsatte som mente de stod i fare for å miste jobben, var vi i 2006 nede på samme nivå som 2000. Dette må ses i sammenheng med konjunktorene på arbeidsmarkedet og nivået på arbeidsledigheten i de ulike periodene.

Flere melder tilbake om bedre utviklingsmuligheter

Det har også vært en generell positiv utvikling i enkelte forhold innenfor det psykososiale arbeidsmiljø de siste årene (se tekstboks for definisjon). Selv om 27 prosent av alle ansatte i 2006 rapporterer at de sjelden eller aldri får tilbakemelding fra overordnet, er dette en betydelig lavere andel enn bare tre år tidligere, da 37 prosent svarte det samme. Det er også færre enn tidligere som ikke får tilbakemelding fra kolleger.

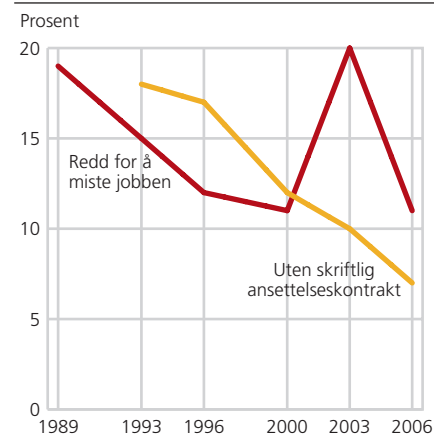

Figur 9. Skift eller turnusarbeid og midlertidig ansettelse, andel av ansatte, prosent. 1996-2007

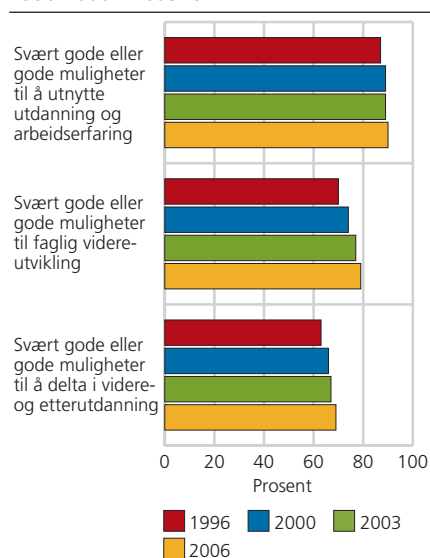
Kilde: Arbeidskraftundersøkelsene 1996-2007, Statistisk sentralbyrå.

Figur 10. Andel ansatte med usikker jobbtilknytning. 1989-2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 11. Tilbakemelding og utviklingsmuligheter blant ansatte. 1996-2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Psykososialt arbeidsmiljø

Psykososialt arbeidsmiljø kan forstås som de psykologiske og sosiale forholdene mennesker opplever på arbeidsplassen. I målingen av det psykososiale arbeidsmiljøet ønsker vi å fange opp yrkesaktives **subjektive oppfatninger** om eget arbeidsmiljø.

Mennesker tolker sine omgivelser basert på personlige egenskaper og erfaringer, og dette gjenspeiler viktige individuelle forskjeller som finnes blant folk i arbeidslivet. Det er arbeidstakernes subjektive oppfatninger av psykososiale forhold som avgjør hvilke stressreaksjoner og helserelaterte konsekvenser disse forholdene vil medføre (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008).

I levekårsundersøkelsen (LKU) måler vi mange ulike faktorer:

- **Krav og kontroll på jobben**
- **Utviklingsmuligheter**
- **Positive sosiale relasjoner**
- **Negative sosiale relasjoner**
- **Jobbusikkerhet**

Det er en klar sammenheng mellom opplevelse av tilbakemelding og alder; jo eldre de ansatte er, jo flere opplever at de sjelden eller aldri får tilbakemelding fra overordnede eller kolleger. Sykepleiere og pedagoger er de yrkesgruppene der flest sjelden eller aldri får tilbakemelding fra *overordnede* på hvordan de utfører jobben. Operatører og sjåførere er den yrkesgruppen der flest sjelden eller aldri får tilbakemelding fra *kolleger* på hvordan de utfører jobben.

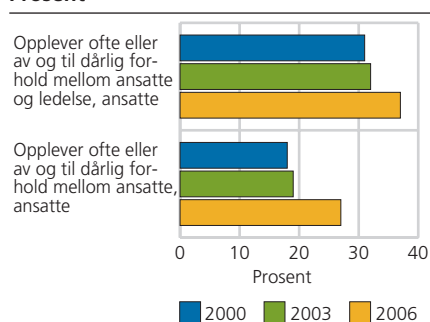
Stadig flere mener at de har gode muligheter til å utvikle seg gjennom jobben. Dette gjelder alle sysselsatte og særlig unge. Ni av ti svarte i 2006 at de hadde gode muligheter til å dra nytte av sin utdanning og arbeidserfaring i jobben (figur 11). Nær åtte av ti svarte at mulighetene til faglig videreutvikling var gode, og nær syv av ti at de hadde gode muligheter til å delta i videre- eller etterutdanning. Det er store forskjeller på hvordan ansatte i ulike yrker opplever utviklingsmulighetene sine.

Dårlig forhold til ledelsen – et økende problem

Utviklingen når det gjelder andre psykososiale faktorer har ikke vært like god. Figur 12 viser at det i de senere årene har vært en økning i andelen som opplever dårlige forhold mellom ansatte og ledelse. Det har vært en tilsvarende utvikling i andelen som opplever dårlige forhold mellom ansatte. Økningen gjelder begge kjønn og alle aldersgrupper, selv om det er yrkesaktive over 45 år som står for den største økningen fra 2003 til 2006 (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008).

Dårlig forhold mellom ansatte og ledelse samt mellom ansatte kan være en indikator på et arbeidsmiljø hvor mobbing kan oppstå, og kan dermed være et faresignal. Data fra levekårsundersøkelsen tyder på at ansatte på arbeidsplasser der det oppleves konflikter, oftere føler seg ille til mote på grunn av forhold på jobben, og at man generelt er mindre fornøyd med jobben (Normann og Rønning, 2007). Sykepleiere og pedagoger er de yrkesgruppene der flest svarer at de opplever dårlige forhold både mellom ansatte og ledelsen, og mellom ansatte. Som nevnt tidligere i artikkelen er dette også de yrkesgruppene som opplever minst tilbakemelding fra ledere.

Figur 12. Dårlig forhold mellom ansatte og ledelse samt mellom ansatte. 2000-2006. Prosent

Kilde: Levekårsundersøkelsene 2000-2006, Statistisk sentralbyrå.

Seksuell trakassering rammer flere unge kvinner

I alt 3 prosent av alle sysselsatte var utsatt for seksuell trakassering et par ganger i måneden eller oftere i 1989. I 2006 oppgir 4 prosent det samme. Andelen utsatte har altså holdt seg på et relativt stabilt og lavt nivå de siste 15 årene. Ungdom er mer utsatt for trakassering enn eldre sysselsatte, og spesielt gjelder dette unge kvinner. Hele 11 prosent kvinner i alderen 16-24 år oppgir å ha vært utsatt for seksuell trakassering et par ganger i måneden eller oftere i 2006 (figur 13). I 2003 oppga 7 prosent av de yngste kvinnene det samme, så for denne gruppen har det også vært en klar økning.

Enkelte yrkesgrupper er særlig utsatt for seksuell trakassering. Yrkene som personlig tjenesteyting og sikkerhetsarbeid skiller seg ut. Der opplever en av ti dette en gang i måneden eller oftere. Hvis vi ser nærmere på den førstnevnte yrkesgruppen, er det flest hovmestere, servitører og barkeepere som opplever seksuell trakassering på jobben. Hele 32 prosent svarer bekreftende på at de er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet.

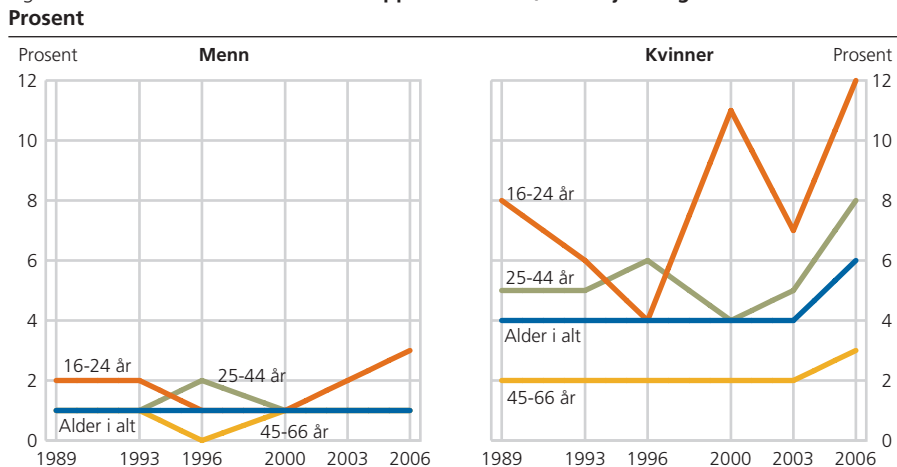
En annen yrkesgruppe som er overrepresentert, er omsorgsarbeidere og hjelpepleiere. 17 prosent i denne yrkesgruppen oppgir at de er utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet. Vi må imidlertid være oppmerksom på at i disse yrkene kan mange arbeidstakere bli utsatt for dette fra personer som ikke er tilknyttet egen arbeidsplass, slik at det sier mer om relasjoner til kunder, klienter og lignende enn det gjør om relasjoner til kolleger og overordnede. Men uavhengig av hvem som utøver denne formen for trakassering, er det et arbeidsmiljøproblem med konsekvenser for arbeidstakeren (Normann og Rønning 2007).

Mindre mobbing ellers

Antall personer som er utsatt for mobbing av arbeidskamerater, har holdt seg på et stabilt og lavt nivå, og har også gått noe ned fra 1989 til 2006. Kun 1 prosent av alle sysselsatte ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting fra arbeidskamerater et par ganger i måneden eller mer i 2006, og 1 prosent ble utsatt for plaging eller ubehagelig erting fra overordnede.

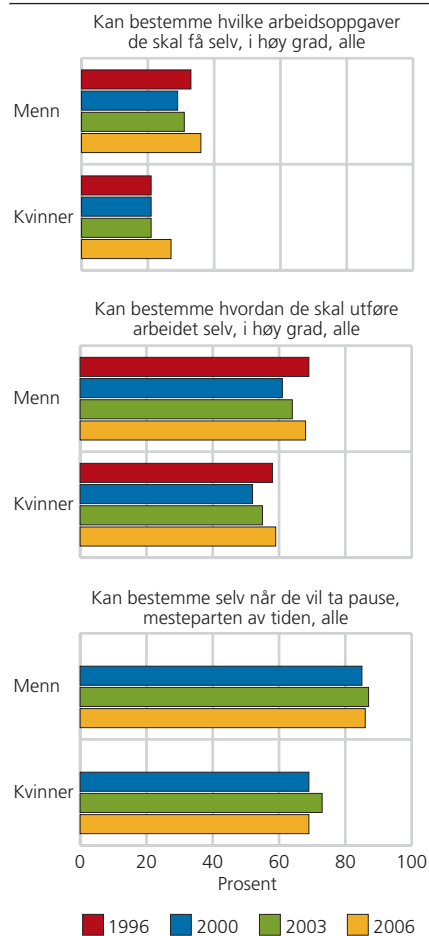
Det er ikke betydelige alders- eller kjønnsforskjeller her, men variasjoner innenfor ulike yrker. Det er særlig transportarbeidere og operatører av mobile maskiner som skiller seg ut, det vil si sjåfører innenfor person- og varetransport samt ulike typer maskinførere. Av disse oppgir nesten 9 prosent at de er utsatt for mobbing; i overkant av 6 prosent blir mobbet av arbeidskamerater og nær 4 prosent av overordnede. Også hjelpearbeidere innenfor tjenesteyting kommer dårlig ut sammenlignet med andre yrker. Gruppen består i hovedsak av rengjøringspersonale, vakter, dørvakter og renovasjonsarbeidere, og tett opp under 6 prosent i denne gruppen opplever å bli mobbet (Normann og Rønning 2007).

Figur 13. Utsatt for uønsket seksuell oppmerksomhet, etter kjønn og alder. 1989-2006.

Kilde: Arbeidsmiljøundersøkelsene 1989 og 1993, Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Figur 14. **Kontroll over eget arbeid, etter kjønn. Ansatte. 1996-2006. Prosent**

Kilde: Levekårsundersøkelsene 1996-2006, Statistisk sentralbyrå.

Samtidig oppgir 5 prosent at de har blitt utsatt for vold eller trussel om vold på arbeidsplassen en gang i måneden eller oftere. For 15 år siden, i 1989, oppga 4 prosent det samme. Kvinner har dobbelt så stor sannsynlighet for å bli utsatt for vold eller trussel om vold på arbeidsplassen som menn, og kvinner i aldersgruppen 25 til 44 år er mest utsatt. At en større andel kvinner er utsatt for vold eller trusler om vold, kan ha sammenheng med at dette er nært knyttet opp mot spesielt utsatte yrker, blant annet sykepleiere og vernepleiere. Tallene sier ikke noe om hvem som fremsetter trusler eller utøver vold, men vi kan anta at overrepresentasjonen i disse yrkene skyldes utstrakt kontakt med spesielle pasient- og brukergrupper (Normann og Rønning 2007).

Over halvparten bestemmer eget arbeidstempo

Muligheten til å utøve kontroll over egen arbeidssituasjon er nok et grunnleggende behov hos mennesker, og kan være med på å gi det handlingsrom som er nødvendig for å mestre en ellers belastende situasjon. Over halvparten av norske arbeidstakere opplevde i 2006 å kunne bestemme eget arbeidstempo og bidra til å påvirke beslutninger som er viktige for eget arbeid. Dette gjaldt i større grad menn enn kvinner, og graden av kontroll stiger med alder. Det er en generell tendens til at det er mindre selvbestemmelse i yrker med høy grad av kunde-/klientkontakt (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008).

I 2006 kunne 32 prosent selv bestemme hvilke arbeidsoppgaver de skulle få, mens to av tre kunne bestemme hvordan de skulle utføre arbeidet. Dette er en økning fra 2003. Videre kunne nær åtte av ti selv avgjøre tidspunkt for pauser i 2006. Som vi ser av figur 14, er det store kjønnsforskjeller når det gjelder kontroll over egen arbeidssituasjon.

Seks av ti har kundekontakt mer enn halvparten av arbeidsdagen

De psykologiske *kravene* vi eksponeres for i jobben, er sentrale elementer i det psykososiale arbeidsmiljøet og kan ha betydning for både jobbtilfredshet, produktivitet og helse (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008). Av jobbkrav opplever fire av ti at de daglig må jobbe i et høyt tempo. En av ti svarer at de daglig har så mye å gjøre at de må sløyfe lunsj, må jobbe ut over vanlig arbeidstid eller ta med arbeid hjem. Her er det store variasjoner mellom yrker, og ledere samt lærere skiller seg ut med i størst grad å rapportere dette.

Seks av ti ansatte har kontakt med kunder/klienter ansikt til ansikt eller over telefon mer enn halvparten av arbeidstiden sin. Arbeid som innebærer direkte kontakt med kunder og klienter, kan være emosjonelt belastende. En langt større andel kvinner enn menn har en arbeidshverdag som er preget av direkte kunde-/klientkontakt (Statens arbeidsmiljøinstitutt 2008). Vi kan ikke si noe om hvordan disse fenomenene har utviklet seg over tid i arbeidslivet ennå, på grunn av at spørsmålene ble endret i LKU 2006.

Håndverkere og operatører/sjåførere spesielt utsatt fysisk

I LKU kartlegger vi fysiske og kjemiske arbeidsmiljøforhold som støy, vibrasjoner, varme, kulde, inn klima, lysforhold, hudkontakt med ulike stoffer og problemer knyttet til innånding av kjemikalier. De fleste indikatorer tyder på lav utsatthet for problemer med fysisk arbeidsmiljø, og dette har vært stabilt fra 1989 til 2006. Et unntak er at relativt mange

sysselsatte har oppgitt at de opplever dårlig inneklima, og at færre var utsatt for dette i 2006 enn i 2003, 28 prosent mot 32 i 2003.

Det er store forskjeller mellom yrker på dette området. Både håndverkere og operatører/sjåfører skiller seg ut her. De er i mye større grad enn andre yrkesgrupper utsatt for sterk kulde og sterk støy, støv, gassutslipp eller damp og vibrasjoner.

Vi har også sett på ergonomisk arbeidsmiljø. LKU kartlegger blant annet hvorvidt ansatte må stå eller gå mesteparten av arbeidsdagen, sitte på huk eller stå på kne, arbeide i stillinger som belaster ryggen, og løfte tungt daglig. Det er sunt å belaste kroppen og bevege seg, men når belastningen blir for stor eller for ensidig, kan helseplager oppstå.

Nær fire av ti sysselsatte arbeider med gjentatte eller ensidige bevegelser mesteparten av arbeidstiden, og det har vært en svak økning fra 1989 til 2006. Det er mannlige sysselsatte som har stått for denne økningen. 8 prosent av alle sysselsatte arbeider med hendene løftet mesterparten av arbeidstiden, og andelen har holdt seg noenlunde stabil i perioden vi har målt dette. Samtidig ser vi at andelen som arbeider i fremoverbøyde stillinger uten støtte, har gått klart ned i perioden, fra 12 prosent av alle sysselsatte i 1989 til 4 prosent i 2006. Tunge løft i jobbsammenheng har også gått noe ned. Andel som må løfte minst 20 kg fem eller flere ganger daglig, har blitt redusert fra 18 til 13 prosent fra 1989 til 2006. Blant kvinner har andelen blitt halvert i perioden.

Eldre kvinner har mest yrkesrelaterte helseplager

I overkant av en av ti sysselsatte har smerter i nakke, skuldre eller øvre del av ryggen som de oppgir helt eller delvis skyldes arbeidet. Blant mennene oppgir 7 prosent dette, mens hele 14 prosent av kvinnene oppgir det samme. I 2003 oppga 11 prosent av mennene og 17 prosent av kvinnene det samme. Dette er den helseplagen som flest sysselsatte mente var yrkesrelatert, men vi ser altså en liten nedgang i andelen fra 2003 til 2006. Kroppslige helseproblemer på grunn av arbeidet stiger – ikke overraskende – med økende alder i undersøkelsen, og flere kvinner enn menn oppga slike plager i 2006 – den samme tendensen som tidligere år.

Levekårsundersøkelsen 2006 – endringer

Fra og med Levekårsundersøkelsen 2006 vil utvalget i levekårsundersøkelsen, når **arbeidsmiljø** er tema, være om lag **19 000 personer i alderen 16-66 år**. Dette vil gi økte muligheter til detaljerte analyser av arbeidsmiljøet i ulike yrkesgrupper og næringer. Det vil også opprettes et panel, det vil si at de samme personene som ble trukket ut til å delta i 2006, vil bli kontaktet igjen i 2009 og hvert tredje år fremover. For mer informasjon, se Normann (2007).

Flere indikatorer

For å kunne si noe om utviklingen på arbeidsmiljøområdet over tid er det viktig med stabile indikatorer. Vi har derfor mange indikatorer med **lange tidsserier**. I 2006 har vi gjort en del endringer og inkludert mange **nye spørsmål om psykososialt arbeidsmiljø**. Dette vil på sikt gi bedre data på dette området, men fører til brudd i tidsseriene på flere av våre indikatorer.

For dokumentasjon av Levekårsundersøkelsen 2006, se Dalsgaard-Rørvik (2007).

Referanser

Dalsgaard-Rørvik, Therese Dorothea (2007): Samordnet levekårsundersøkelse 2006 - Tverrsnitt. Tema: Arbeidsmiljø. Dokumentasjonsrapport, Notater 2007/47, Statistisk sentralbyrå.

Hauge, Linda og Ole Alexander Opdalshei (2000): Svangerskap og sykefravær, *Søkelys på arbeidsmarkedet*, 17, 89-93.

Lappegård, Trude (2005): Fruktbar forskning med kongelig aktualitet, *Samfunnsspeilet* 2, 2005, Statistisk sentralbyrå, 15-24.

Normann, Tor Morten og Elisabeth Rønning (2007): Få utsatt, noen yrker mer utsatt enn andre, *Samfunnsspeilet* 4, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Normann, Tor Morten (2007): Stor satsing på arbeidsmiljødata, *Samfunnsspeilet* 2, 2007, Statistisk sentralbyrå.

Olsen, Bjørn og Mem Thi Van (2007): *Funksjonshemmede på arbeidsmarkedet – Rapport fra tilleggsundersøkelse til Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) 2. kvartal 2007*, Rapporten 2007/40, Statistisk sentralbyrå (http://www.ssb.no/emner/06/01/rapp_funksjonshemmede/).

Statens arbeidsmiljøinstitutt (STAMI) (2008): Psykososialt arbeidsmiljø. Delrapport. Serie: STAMI-rapport, 2008.

Statistisk sentralbyrå (28. mars 2008): «Sykefraværet litt opp» (<http://www.ssb.no/emner/06/02/sykefratrot/arkiv/>).

Statistisk sentralbyrå (19. juni 2008): «Vekst i sysselsatte på korttidsopphold» (<http://www.ssb.no/emner/06/01/kortsys/>).

Statistisk sentralbyrå (24. juni 2008): «Over 30 000 flere innvandrere i jobb» (<http://www.ssb.no/emner/06/01/innvregsys/>).

Statistisk sentralbyrå (1. august 2008): «Økt yrkesaktivitet» (<http://www.ssb.no/emner/06/01/aku/>).

Statistisk sentralbyrå (27. august 2008): «Innvandrerledigheten halvert på tre år» (<http://www.ssb.no/emner/06/03/innvarbl/>).

Statistisk sentralbyrå (13. oktober 2008): «Mer markert konjunkturedgang fremover» (<http://www.ssb.no/vis/magasinet/analyse/art-2008-10-13-02.html>).